

10. ХАБИЛИТАЦИОННА СПРАВКА

по показател **B4** - авторска справка от научни публикации в издания, които са реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация (Web of Science и Scopus)

за научните приноси на гл. ас. д-р Иван Богоев Иванов

представени за участие в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“ в професионално направление 4.2. „Химически науки“ и научна специалност „Химична кинетика и катализ“ (ДВ бр. 55/ 27. 06. 2023)

От общият брой **37** публикации на кандидата, **36** са реферирани и индексирани в световноизвестни списания с импакт фактор и във бази данни с научна информация (Web of Science и/или Scopus), оценени съгласно ScimagoJournalRank. (**13 от тях са в Q1**)

В конкурса кандидатът участва с **17** публикации, от тях **17** са в списания с импакт фактор (**7 от тях са в Q1, от които 1 е в Q1, оглавяваща ранглистата; 5 в Q2 и 5 в Q4**). В 1 от публикациите кандидатът е посочен като първи автор.

В хабилитационната авторска справка по показател **B4** се представят **5** публикации (**4 от тях са в Q1, от които 1 е в Q1, оглавяваща ранглистата и 1 в Q4**, където кандидатът е посочен като първи автор).

В авторската справка извън хабилитационния труд по показател **G7** са представени **12** публикации (**3 от тях са в Q1, 5 в Q2 и 4 в Q4**).

Общият брой на забелязаните цитати е **1006**, от които 794 за последните 15 години (Scopus без автоцитати на всички автори).

Забелязаните цитати от базата данни на ISI (Scopus и Web of Science) върху публикациите, участващи в конкурса е **242**.

Индексът по Хирш (H) на кандидата въз основа на всички публикации, включени в базата данни на ISI е **19** (Scopus) и **18** (Web of Science). **Индексът по Хирш (H) на кандидата, без автоцитирания е 14 (Scopus).**

Каталитични системи за нови енергийни източници

1. Въведение.

Представените от кандидата научни публикации са свързани предимно с **разработването и изследването на наноразмерни цериево-оксидни катализатори за нискотемпературна конверсия на СО с водна пара с цел получаването на чист водород като гориво на бъдещето.**

Необходимостта от намаляване емисиите на парникови газове във връзка с глобалното затопляне и опазване на околната среда и същевременно търсенето на нови високоефективни екологични източници на енергия намират своето решение във водорода, особено с приложението му в горивни клетки. Чистият водород се характеризира с най-високо енергийно съдържание за единица маса и с нулеви замърсяващи околната среда емисии, тъй като при неговото изгаряне се получава само вода.

Конверсията на въглероден оксид с водна пара (КВОВП) е един от най-икономичните пътища за намаляване на СО отравящ платиновия електрод на полимер-мембранните горивни клетки при получаване на чист водород от синтез-газ: $\text{CO} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{CO}_2 + \text{H}_2$ ($\Delta H = -41.1$ кДж/мол). В промишлени условия КВОВП се провежда в две последователни степени при различни температури и с различни катализатори: високотемпературна (320 – 450 °С) върху желязохромоксиден катализатор $\text{Fe}_2\text{O}_3\text{-Cr}_2\text{O}_3$, намаляваща остатъчното съдържание на СО до 2–5% и нискотемпературна (180–250 °С,) – върху мед-съдържащ $\text{CuO-ZnO-Al}_2\text{O}_3$, намаляваща остатъчното съдържание на СО до около 1%.

При получаването на чист водород за полимер-мембранни горивни клетки, където платиновия електрод поставя изискването за пълно очистване на богатата на водород смес от СО (под 100 ppm), като следваща степен се прилага най-подходящия за целта процес на селективното окисление на СО в присъствие на водород (СелОкс) - PROX.

За реакцията конверсия на въглероден оксид с водна пара – КВОВП са разработени и се прилагат катализатори на основата на различни преходни метали, метални оксиди и смесени метални и метало-оксидни системи. Тъй като при тези каталитични системи експлоатационните изисквания са твърде високи както към тяхната активност, така и към тяхната стабилност, това насочва и предопределя търсенето на най-подходящи методи за тяхното получаване. Например синтезът на високоактивни и стабилни злато-съдържащи катализатори за конверсията на въглероден оксид с водна пара се определя главно от два фактора – от една страна използвания метод да осигури висока дисперсност и равномерно разпределение на златните частици върху повърхността на носителя и от друга страна да бъде избран подходящ носител, при който нанесената фаза метал достатъчно силно да взаимодейства с подложката.

Известно е, че цериевия диоксид е много подходящ носител за метал-съдържащите ниско-температурни катализатори за КВОВП поради уникалната му способност да съчетава улеснен окси-редукционен преход ($\text{Ce}^{4+} \leftrightarrow 4\text{Ce}^{3+}$) с висок окислителен капацитет. Освен това той стабилизира нанесената активна метална фаза във високодисперсно състояние.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ПО КАТАЛИЗ

Тези са част от предпоставките за дългогодишните изследвания върху нанодисперсни златонанесени катализатори в нашата лаборатория, в които изследванията на кандидата основно са върху цериевооксиден носител и те са обобщени в настоящия хабилитационен труд.

Приложението на златонанесените цериевооксидни катализатори в КВОВП е много перспективно поради тяхната висока активност в нискотемпературната НТ степен на конверсията за получаване на чист водород. Предимствата им спрямо конвенционалния НТ КВОВП катализатор $\text{Cu/ZnO/Al}_2\text{O}_3$ са стабилността им в окислителна атмосфера, това, че не са пиррофорни и нямат нужда от предварителна активация.

2. Публикации:

В първата от публикациите в хабилитационната справка са представени резултатите от изследванията ни върху влиянието на метода на получаване и природата на допантите върху каталитичната активност в КВОВП на златонанесени катализатори върху дотиран с преходни метали цериев оксид.

При това изследване бяха синтезирани златни катализатори, нанесени върху цериев диоксид, дотиран с различни метални оксиди ($\text{Me} = \text{Fe}, \text{Mn}, \text{Sn}$) чрез два различни метода: съутаяване (CP) и механохимично активиране (MA). Пробите бяха охарактеризирани с помощта на рентгенова дифракция - XRD, високоразделителна трансмисионна електронна микроскопия - HRTEM, температурно-програмирана редукция - TPR и рентгенова фотоелектронна спектроскопия - XPS.

Наблюдавано бе, че методът на получаване и природата на приложената добавка влияят върху каталитичната активност в КВОВП (WGS). Както XRD, така и HRTEM анализите разкриват разлики в средния размер на златните и цериевите частици. Разликите в каталитичната активност в КВОВП между пробите получени чрез MA и CP са значителни и катализаторите синтезирани чрез механохимична активация са по-активни от съутаяните такива. Резултатите от охарактеризирането разкриват, че CP методът води до обемна модификация на катализаторите от дотиращия метал, докато MA методът причинява само повърхностна модификация. Установена е висока и стабилна активност на цериевооксидните катализатори дотирани с Fe и Mn. Както се вижда от данните за TPR, дотирането на цериевия оксид подобрява кислородната мобилност, т.е. по-висок кислороден капацитет се наблюдава в сравнение със златния катализатор върху недотиран цериев диоксид и този ефект е по-силен при MA образците.

Също така MA катализаторите, дотирани с Fe и Mn, проявяват по-висока WGS активност от недотираните Au цериевооксидна проба и пробата, дотирана с калай - Sn. Присъствието на златни частици с по-малък размер и висока концентрация на Ce^{3+} йони е регистрирана от XPS в силно активните катализатори, съдържащи Fe или Mn, което е в съответствие с по-рано предложения модел за активните места в КВОВП. В допълнение към активните сайтове на цериевия оксид ($\text{AuV}_0\text{Ce}^{3+}$), активните сайтове формирани след дотирането, $\text{AuV}_0\text{Me}^{n-1}$ ($\text{Me} = \text{Fe}$ или Mn), също би трябвало да допринасят за каталитичната активност в КВОВП. (Публикация 6)

Във втората публикация представихме работата ни върху наноразмерни златни нанесени цериевооксидни катализатори, но този път те бяха промотирани

само с различно съдържание Fe и освен механохимичния метод за синтез беше използван и методът на импрегнирането. Освен това получените образци бяха изследвани и в реакцията на селективно окисление на CO в присъствие на водород СелОкс - PROX.

Две серии от дотирани с Fe (5, 10 и 20 тегл.% Fe₂O₃) цериевооксидни образци бяха синтезирани чрез методи на механохимично смесване (ММ) и импрегниране (ИМ). Au нанесените катализатори (3 тегл.%), върху тези смесени оксиди, бяха тествани в реакцията на КВОВП - WGSR и селективно окисление на CO в присъствие на водород СелОкс - PROX. Златонанесените проби върху носители, приготвени чрез ИМ, показват КВОВП активност, по-ниска от тази на златните върху недотиран цериев диоксид. Значително по-добра производителност във WGS беше демонстрирана със златни катализатори върху носители, синтезирани чрез ММ. Наблюдаваните разлики в каталитичното поведение се обясняват с решаващата роля на златната дисперсност и свойствата на многокомпонентните носители в зависимост от метода на получаване.

Данните от XRD – рентгенова дифракция, HRTEM/HAADF – трансмисионна електронна микроскопия и XPS – рентгенова фотоелектронна спектроскопия показват по-висока дисперсност на златото при синтезираните чрез ММ носители. Резултатите получени чрез Мьосбауерова спектроскопия потвърждават, че методът на импрегниране води до по-висока степен на взаимодействие между железния и цериевия оксид придружено с образуване на твърди разтвори, докато Fe-модификацията чрез механохимично смесване е само повърхностна поради незначителното вмъкване в обема на Fe³⁺.

Най-високата КВОВП - WGS активност на Au₅FeCeMM катализатора се дължи на съвместната каталитична работа на Fe-модифициран цериевия оксид и магнетит с най-висока степен на нестехиометричност. За разлика от случая в КВОВП - WGSR, каталитичното поведение в СелОкс - PROX на златонанесените катализатори върху носителите, приготвени по двата метода, не се различава значително. Fe вероятно основно е действал като модификатор на цериевия оксид, тъй като не са наблюдавани промени в Fe-фазите и валентното състояние на Fe при реакцията. Наноразмерните хематитни частици, покриващи цериевите зърна в случая на метода ИМ, биха могли да намалят основността на церия, обяснявайки наблюдаваната стабилност към дезактивация с въглероден диоксид в СелОкс - PROX на катализатора Au₁₀FeCeIM в присъствието на CO₂ и вода.

Високата активност и стабилност в КВОВП на Au₅FeCeMM образца и устойчивостта спрямо дезактивацията на Au₁₀FeCeIM в СелОкс показват, че тези златонанесени катализатори са обещаващи за практически приложения. (Публикация 4)

В третото ни изследване за получаване на чист водород чрез нискотемпературна КВОВП използвахме цериевооксиден носител синтезиран чрез нов, лесен за изпълнение и евтин екстрактивно-пиролитичен метод и където вместо наноразмерно злато беше нанесена платина.

Данните от температурно-програмираната редукция - ТПР показаха, че наличието на платинени частици понижават температурата на редукция на цериевия диоксид. Изследванията с методът на електронен парамагнитен резонанс ЕПР - EPR подкрепят резултатите от ТПР и дават доказателства за взаимодействие метал-подложка, което увеличава мобилността на кислородните аниони в кристалната решетка. По-голямото количество платина всъщност не допринася за по-високата активност, вероятно поради капсулирането на металните частици вътре в подложката. Ефектите от промяна

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ПО КАТАЛИЗ

в различните работни параметри, като обемната скорост и съотношението пара/газ също бяха изследвани. Подлагането на пробите на предварителна обработка с H_2 или въздух нямаше силен ефект върху каталитичната активност.

Чрез промяна на съдържанието на Pt беше установено, че максималната каталитична активност се постига с проба, съдържаща 1,2 тегл.% Pt, достигайки до 98% степен на конверсия на CO при относително ниската температура от 250°C. При същия образец имаме най-доброто разпределение на частиците по размер от около 4.3 нм среден размер, за сравнение при най-слабо активния с 4.8 тегл.% Pt е 6.7 нм. Освен това и данните от ТПР показват, че катализаторът с най-ниско съдържание на платина има оптимално съотношение между повърхностните Pt активни сайтове и свободната лесно достъпна за реагентите цериевооксидна повърхност с висока мобилност на кислородните аниони. (Публикация 5)

В четвъртата публикация продължаваме изследванията си върху изследването и разкриването на ефектите вследствие на метода на получаване и количеството на дотириания с итрий цериев оксид нанесен върху алуминиев оксид в реакцията КВОВП.

Нарастващите изисквания към чистотата на водорода, необходим за приложенията с горивни клетки, поставят нови цели и предизвикателства пред синтезирането на добре работещи катализатори за КВОВП. Катализаторите на основата на наноразмерно злато са показали висока активност в КВОВП реакцията при относително ниски температури. Приготвянето на подходящи и икономически изгодни и стабилни носители със сложен състав чрез различни процедури на синтез е необходим подход при подобряване на активността им в реакцията на КВОВП.

В представената работа е изследван ефектът от два различни метода за получаване (мокро импрегниране или механично смесване) и от различното съдържание на цериев диоксид (10, 20 или 30 тегл.%) върху текстурните, структурните, повърхностните и редуционните свойства в съпоставка с КВОВП активността на съответните златонанесени катализатори. Освен това е изследвана ролята на Y_2O_3 като промотор на цериевия диоксид. Тестът за стабилност е проведен при 260 °C с определения за най-активен образец - Au/Y30CeAlMM.

Механохимичното смесване бе отново потвърдено като по-подходящ метод от импрегнирането, тъй като благоприятства наличието на по-висока повърхностна концентрация на златните наночастици и Se^{3+} , считани съответно за активни места за активиране на CO и дисоциация на водата по време на реакцията КВОВП. Освен това, този подход на синтез предлага определени предимства пред импрегнирането, като липса на разтворители, по-ниски разходи при обработката на синтезираните проби и като цяло по-опростен начин на получаване.

Електронен парамагнитен резонанс - EPR спектрите показват наличие на адсорбирани супероксо форми на O_2 близо до Se^{4+} йони. Предполага се, че тези кислородни форми имат принос в увеличаване на активността в КВОВП чрез механизъм, подобен на O_2 -подпомогнатата КВОВП реакция. Обаче, това наблюдение е тясно свързано със състава на носителя, т.е. със съдържанието на цериевия диоксид.

Каталитичните тестове показаха, че е необходимо по-голямо количество SeO_2 , за да се постигнат приемливи конверсии на въглеродния оксид. Ефектът от Y-допанта зависи и от използвания метод на синтез.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ПО КАТАЛИЗ

Установено беше, че най-активните образци са: Au/Y₂O₃/CeAl₂O₃ и Au/Y₂O₃/CeAl₂O₃, за които се предполага, че осигуряват оптималния брой достъпни активни сайтове върху повърхността си.

Съставът на най-добре представящата се проба Au/Y₂O₃/CeAl₂O₃ (съставена от около 70 тегл.% диалуминиев триоксид), получена чрез механично смесване, се счита за обещаващ за практически приложения, поради неговата икономически изгодна формула при висока каталитична активност и стабилност.

Комбинацията от златни наночастици и диалуминиев триоксид, нанесен върху Y-дотиран цериев диоксид се оказва подходящ и перспективен подход за разработването на нови каталитични образци с висока ефективност при производството на чист водород. (Публикация 16)

В петата ни публикация разширяваме обхвата на изследванията върху влиянието на метода на получаване при мед-базирани катализатори в реакцията на КВОВП.

Намаляването на ефекта от глобалното затопляне и увеличаването на необходимостта от нови по-екологични енергийни източници насочва научните търсения към водорода като гориво на бъдещето и то най-вече чрез директната му конверсия в електроенергия чрез технологията на горивните клетки. За тази цел обещаваща стъпка е използването на реакцията КВОВП при производството на чист водород и съответно дизайна и синтеза на добре работещи, но икономически изгодни КВОВП катализатори.

В настоящото изследване образците, съдържащи мед (3 тегл.%), нанесена върху цериев диоксид/алуминиев оксид (30 тегл.% цериев диоксид) и Y-дотиран цериев диоксид/алуминиев триоксид (1 тегл.% Y₂O₃ по отношение на съдържанието на цериев диоксид), се приготвят чрез импрегниране (ИМ) и чрез механо-химично смесване (ММ).

Ефектът от двата метода на синтез върху каталитичната активност в КВОВП беше анализиран на основата на детайлното охарактеризиране чрез методите: рентгенова дифракция - XRD, високоразделителна трансмисионна електронна микроскопия - HRTEM, рентгенова фотоелектронна спектроскопия - XPS и температурно-програмирана редукция с водород - H₂-TPR.

У

с

т

а Положителен ефект върху активността в КВОВП се наблюдава в случая на механо-химично смесване, докато ефектът от импрегнирането - ИМ не е благоприятен, поради ограничената експозиция на активните сайтове на повърхността. Методът ИМ предизвиква образуването на повърхностна фаза с CuO, Y-допант и цериев диоксид на близко местоположение. Освен това, по-голямото количество кислородни ваканции свързано с нередуцируеми Y³⁺ йони, способни да прекъсват взаимодействието на Cu-кислородна ваканция-Ce, води както до по-ниска редуцируемост, така и до по-ниска каталитична активност в КВОВП.

е Обратно при прилагането на метода ММ наличието на фаза на итрий, разположена върху алуминиев оксид без цериев диоксид (т.е. в случая на ММ носителя), намалява отрицателното влияние на замесването на Cu²⁺ и Y³⁺ йони. Положителният ефект от отделната фаза на Y₂O₃ оказва обяснение на наблюдаваните най-високи каталитични резултати в КВОВП.

Каталитичните резултати бяха в съответствие с редуцируемостта на катализатора изразена в позицията на ТПР - TPR пиковете, т.е. до колко е улесен преходът между

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ПО КАТАЛИЗ

окислено и метално състояние на медта, както и с образуването на кислородни ваканции върху повърхността на цериевия диоксид. Това наблюдение е в съответствие с взаимодействието в $\text{Cu}^{2+}\text{-O}_{\text{vac}}\text{-Ce}^{3+}$ или $\text{Cu}^{2+}\text{-O}_{\text{vac}}\text{-Y}^{3+}$ като фактор от решаващо значение както за редуцируемостта, така и за активността в реакцията на КВОВП.

Тестовите за стабилност в КВОВП показаха добрата устойчивост на дезактивация при най-активния медно-съдържащ катализатор CuYCeAlMM (нанесен Y-дотиран цериев диоксид върху подложка от диалуминиев триоксид приготвен чрез ММ метода) и съответно модела Cu/CeO_2 при 260°C .

В тази публикация ние представяме един перспективен, активен и стабилен катализатор, съставен основно от алуминиев оксид и относително малко количество активни фази.

От друга страна проучването допринася и за разработването на добре работещи и икономически изгодни каталитични системи за реакцията на КВОВП с цел ефективно получаване на чист водород за мобилни приложения. (Публикация 17)

3. Като заключение може да се посочи, че представените научни приноси по разработването и изследването на ефективни и икономически изгодни каталитични системи за нови енергийни източници ще остане основен приоритет в работата на кандидата фокусирано върху водородът като гориво на бъдещето.